

INFORMACJE I RECENZJE

Wiktor Gramatowski SI, *Polonika liturgiczne w Kongregacji Obrzędów, 1588-1632. Studium z dziejów Kurii Rzymskiej*, Rzym-Warszawa 1988 (Seria "Bobolanum" 13, Wydział Teologiczny Towarzystwa Jezusowego w Warszawie), ss. 421, w tym 34 plansze z reprodukcjami dokumentów i 1 mapa.

W czasach, gdy stare zbiory archiwalne materiałów do dziejów Kościoła Polskiego stają się coraz bardziej wyeksploatowane, każde odkrycie nowych powinno być witane ze szczególną radością. Z taką też witamy wyżej wymienioną publikację wytrawnego badacza poloników na gruncie rzymskim, dyrektora centralnego archiwum jezuickiego w Wiecznym Mieście, o. dra Wiktora Gramatowskiego SJ. Zwrócenie przez niego uwagi na jedno z kilku jeszcze do tej pory nie penetrowanych przez naukę polską archiwów kongregacji rzymskich, okazało się rzeczą ze wszech miar pożyteczną. Od lat przyzwyczailiśmy się bowiem uważać, że dokumentacja wszystkich spraw polskich, jakie były niegdyś załatwiane w Rzymie, powinna znajdować się w Archiwum Watykańskim. Tymczasem ponad stuletnie kwerendy i studia Polaków w największym archiwum świata, nie tylko wyczerpały już prawie możliwości znalezienia w nim rzeczy nowych do dziejów Polski przedrozbiorowej (faktycznie polskie kwerendy ostatnich kilkunastu lat odnośnie tego okresu koncentrują się na ponownym przeglądaniu zespołów już wielokrotnie badanych), ale także uświadomiły luki istniejące w dokumentacji watykańskiej, luki które mogą jedynie zostać wypełnione przez kwerendy w archiwach dykasteriów rzymskich i kurii generalnych zakonów, istniejących poza Archiwum i Biblioteką Watykańską, lub najwyżej w nich zdeponowanych, ale stanowiących niezależne od nich jednostki archiwalne. O możliwościach, jakie badaczowi polskiemu dają tego typu zbiory, świadczy najdobitniej Archiwum Historyczne Kongregacji Propagandy Wiary, istniejące w siedzibie obecnej Kongregacji Ewangelizacji Narodów, oraz Archiwum Romanum Societatis Jesu, zarządzane przez ks. Gramatowskiego — obydwaj już w znacznej mierze uprzystępnione nauce polskiej. Pozostałe, poza nielicznymi wyjątkami¹, są Polakom nieznane.

Archiwum Kongregacji Obrzędów, utworzonej w 1588 r. przez Sykstusa V w celu czuwania nad czystością liturgii rzymskiej i prowadzenia spraw kanonizacyjnych, posiada wprawdzie już podstawowe opracowania jego zasobów i ich

¹ Należą do nich m.in. archiwa generalne zakonów karmelitów i misjonarzy św. Wincentego a Paolo, sumarycznie opisane przez Tadeusza Trajdosza i Piotra Gacha w "Informations", z.4 i 5 (1989, 1991).

organizacji², ale szczegółowo jego najstarszymi zbiorami zajął się dopiero w latach siedemdziesiątych tego wieku ks. Gramatowski i opisał je w artykule pt. *Il fondo liturgico più antico dell'Archivio della S. Congregazione dei Riti (1588—1700)*, opublikowanej w *Archivum Historiae Pontificiae*, t. 13 (1975) s. 401—424. Praca ta była jak należy przypuszczać ubocznym produktem poszukiwań ukierunkowanych już wówczas na wyszukanie i rejestrację poloników³. Obfitość materiałów polskich, które Autor w rzezonym archiwum znalazł, spowodowała, że przygotowując recenzowaną rozprawę — został zmuszony do ograniczenia chronologicznego zasięgu kwerendy jedynie do lat 1588—1632, t.j. od powstania kongregacji, zbiegającego się z początkiem panowania w Polsce Zygmunta III Wazy, aż do jego śmierci. Inna racja — charakter źródeł — zadecydowała o ograniczeniu również zasięgu materiałowego w badanym archiwum do ksiąg wpisów (Registri) i do działu tzw. Positiones w sekcji liturgicznej, zawierającego 2 tysiące pudeł oryginalnych akt i dokumentów spraw załatwianych w kongregacji od 1588 do 1969 r. Pozostałe działy, zawierające albo materiały z przebadanej już przez Polaków sekcji Processus Beatificationis et Canonisationis (przechowywanej obecnie w Archiwum Watykańskim), albo same dekrety i inne źródła drukowane, nie wydawały się dostatecznie nowe i atrakcyjne, by się nimi zajmować.

Opracowanie regestów zebranych w ten sposób i w tym zakresie źródeł oraz publikacja in extenso wyboru ważniejszych dokumentów i decyzji kongregacji w sprawach polskich stanowi drugą część omawianej pracy ks. Gramatowskiego. Regesty, w liczbie 167, zawierają streszczenia i dokładne opisy dokumentów oraz wyczerpujące przypisy, wyjaśniające omawiane sprawy i osoby. Wśród 62 dokumentów, opublikowanych in extenso (bez streszczeń, których trzeba szukać pod odpowiednim numerem w rozdziale regestrów) zwraca uwagę formularz mszy św. "Pro Serenissimo Sigismundo Tertio, Poloniae et Sueciae Rege", przedłożony do zatwierdzenia Urbanowi VIII przez rajców miasta Warszawy w 1624 r. (s. 296—298), litania ku czci św. Stanisława, przedłożona kongregacji do zatwierdzenia w 1628 r. (s. 308—309) i bardzo ciekawie zredagowana prośba narodu polskiego (stanów królestwa) o ustanowienie święta upamiętniającego "cudowne" zwycięstwo odniesione nad Turkami pod Chocimiem w 1621 r. (s. 316). Podobnie wśród 94 dekretów, wystawionych przez kongregację dla poszczególnych diecezji, actualitate non caret pozwolenie na używanie rokiety, obok mitry i pastorału, udzielone dziekanowi Kościoła Zamojskiego w 1603 r. (s. 319).

Publikację wszystkich tych materiałów postanowił ks. Gramatowski umieścić w kontekście, pozwalającym lepiej zrozumieć ich genezę i specyfikę. Prezentacji tego kontekstu służy pierwsza część opracowania. Otwiera je sumaryczny opis stanu badań nad polonikami w archiwach rzymskich (rozd. I). W rozdz. II omawiane jest powstanie, rozwój i organizacja kongregacji obrzędów, z załączonymi katalogami jej prefektów i sekretarzy, a nawet i szczegółowymi wykazami rodzajów i ilości

² Zestawia ją Gramatowski w recenzowanym dziele na s. 63.

³ Faktycznie została wykorzystana w całości w recenzowanej rozprawie.

przyznawanego im wynagrodzenia w naturze. Bardzo cenny dla badaczy jest dokładny opis, organizacja i charakterystyka zbiorów Archiwum Kongregacji Obrzędów w rozdziale III. Ciekawie pomyślany rozdział IV o działalności urzędowej omawianej kongregacji, z opisem powstania, formy i stałych elementów treściowych dokumentu oraz drogi, jaką odbywał on w obrębie urzędu od wręczenia go odpowiedniemu urzędnikowi aż do sformułowania odpowiedzi (dekretu) i wpisania jej do księgi rejestrowej — budzi nieco wątpliwości odnośnie zastosowanej metody selekcji i porządkowania obficie cytowanych źródeł. Podobnie można by sobie życzyć większej przejrzystości i spójności opracowania w opisie zakresu spraw wchodzących w kompetencje tego dykasterium — co stanowi przedmiot rozważań drugiej części rzeczzonego rozdziału. Kończy partię wprowadzającą rozdział charakteryzujący sprawy polskie, załatwiane w Kongregacji Obrzędów w omawianym okresie, z ciekawymi i pracowicie wykonanymi próbami typologii (także w postaci tabel) dokumentów, które są publikowane w części drugiej opracowania.

Podsumowując, możemy powiedzieć, że dobrze się stało dla polskiej nauki kościelnej, iż opisane w książce źródła znalazły w ks. Gramatowskim swego odkrywcę i kompetentnego prezentatora. Czekamy na ciąg dalszy, który — mamy nadzieję — "odsłoni historyczny obraz przemian w strukturze polskiego życia religijnego i sytuacji Kościoła, jak również pozwoli na poznanie ... kierunków i procesu przemian w zakresie ceremonii i obrzędów liturgicznych" (s. 138) w naszym Kraju, także po roku 1632.

Henryk Damian Wojtyśka CP

INFORMATOR O POLSKICH PLACÓWKACH KULTURALNYCH NA ZACHODZIE *

Z satysfakcją odnotować należy pojawienie się starannie wydanej książki o archiwach, bibliotekach i muzeach polskich na Zachodzie. Nie tyle ze względu na wyjątkową zawartość treściową, ile sam fenomen zgromadzenia najważniejszych wiadomości o placówkach, zjednoczonych obecnie w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie. Są one przecież "sumieniem" narodu, a także stróżem wyjątkowego charakteru pamiątek, rozproszonych po całym świecie.

Niniejsza książka jest zbiorem krótkich szkiców, charakteryzujących 14 placówek naukowo-kulturalnych w 6 krajach (W. Brytania, Włochy, Francja, Szwajcaria, Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada). Z omawianej książki dowiadujemy się, że dużym osiągnięciem było utworzenie w 1979 r. w Rapperswillu Stałej Konferencji

* *Muzea, Biblioteki i Archiwa Polskie na Zachodzie*, red. H. Fokciński, N. Kozłowska, B. Mękarska—Kozłowska, J. Morkowski, wyd. Stała Konferencja Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, Londyn 1991, ss. 157.